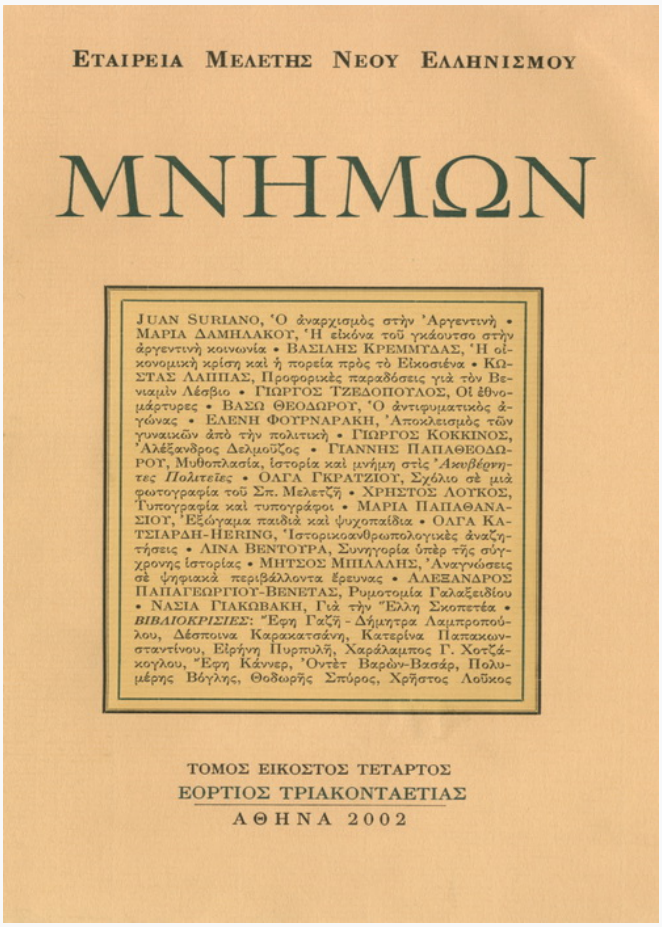
ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μνήμων

Τόμ. 24, Αρ. 2 (2002)

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗ ΣΚΟΠΕΤΕΑ

ΝΑΣΙΑ ΓΙΑΚΩΒΑΚΗ

doi: 10.12681/mnimon.749

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΓΙΑΚΩΒΑΚΗ Ν. (2002). ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗ ΣΚΟΠΕΤΕΑ. *Μνήμων*, *24*(2), 415–418. https://doi.org/10.12681/mnimon.749

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 29/03/2024 16:41:47

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗ ΣΚΟΠΕΤΕΑ

Είναι η πρώτη χρονιά που ξεκινάμε τις δουλειές μας χωρίς την Έλλη Σκοπετέα που χάσαμε στις 21 Ιουλίου, το περασμένο καλοκαίρι, στα 51 της μόλις χρόνια.

Την Έλλη την πρωτογνώρισα κι εγώ, όπως ίσως οι περισσότεροι από σας, διαβάζοντας το πρώτο της βιβλίο, *Το Πρότυπο Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα*, στις αρχές του 1989, είχα ωστόσο, αμέσως μετά, το προνόμιο να συνεργαστώ μαζί της, αφού ανέλαβε να επιβλέψει τη διατριβή μου. Ώστε, όταν τον Ιούλιο του 2000, άρχισε ξαφνικά να μετράει για κείνην αντίστροφα ο χρόνος, η Έλλη ήταν ήδη για μένα ένας δικός μου άνθρωπος. Ελπίζω αυτή η προσωπική σχέση να μη με εμποδίσει να κάνω όπως της πρέπει, αυτό που το Δ.Σ. του Μνήμονα μου ζήτησε να φέρω εις πέρας. Να σας θυμίσω με δυο λόγια τον άνθρωπο και το έργο του: έναν άνθρωπο ασυνήθιστο και συνάμα αγαπητό στους συναδέλφους της· ένα έργο ιδιαίτερο, που νομίζω ότι αντιστέκεται σε κάθε λογής —όχι μόνο στις εύκολες— ταξινομήσεις και το οποίο ευτύχησε η ίδια να προλάβει να το δει τα τελευταία δέκα χρόνια να γνωρίζει μία ξεχωριστή απήχηση εντός του επαγγέλματος, αλλά και σε ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό.

Θα ήθελα ωστόσο να μου επιτρέψετε να αρχίσω με κάτι που μου φαίνεται μια σύμπτωση καλή. Συμπίπτει σήμερα να κλείνουν σχεδόν τρεις μήνες από τον θάνατό της, οι τρεις μήνες, 21 του μηνός, ήταν προχθές. Κι έτσι, γιατί έτσι το νοιώθω: σαν σύμπτωση καλή, να μπορούμε να πούμε ότι κρατιέται κάτι από την παρηγορητική τελετουργία του πένθους: αντί μνημοσύνου για τα τρίμηνα στο χώρο της εκκλησίας, έχουμε σήμερα την ευκαιρία να τη θυμηθούμε στο χώρο της δουλειάς της, από κοινού.

Η Έλλη Σκοπετέα ήταν Αθηναία, που έζησε το μεγαλύτερο διάστημα της ζωής της στη Θεσσαλονίκη, όπου βρέθηκε από πολύ νωρίς, αλλά έμεινε μέχρι

Το σύντομο αυτό κείμενο —συμβολικός φόρος τιμής στη μνήμη της Έλλης Σκοπετέα— παρουσιάστηκε στα γραφεία της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού πριν από την εναρκτήρια διάλεξη του κύκλου Συναντήσεων για το 2002-2003, την Τετάρτη 23 Οκτωβρίου 2002. Δημοσιεύεται εδώ όπως διαβάστηκε, διατηρεί δηλαδή τον άμεσο τόνο και τον προφορικό του χαρακτήρα. Ο *Μνήμων* πρόκειται να συνδιοργανώσει, μαζί με τα άλλα ιστορικά περιοδικά, μια Επιστημονική Συνάντηση στη μνήμη της Έλλης Σκοπετέα.

τέλους ένας άνθρωπος μεταξύ των δύο αυτών πόλεων. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή της Θεσσαλονίκης στα χρόνια της δικτατορίας: νεοελληνικές σπουδές, μέσω αυτών προσανατολίστηκε στην ιστορία. Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο Βελιγράδι, 1975-77 και στη Θεσσαλονίκη· αργότερα καλλιέργησε, από το 1987 και εξής, μία σταθερή (πλην κατά μόνας) ερευνητική επαφή με την Αγγλία, στις βιβλιοθήκες της οποίας εργαζόταν συστηματικά. Δούλεψε αρχικά στην ενιαία Φιλοσοφική ως βοηθός στο Σπουδαστήριο Ιστορίας των Μέσων και Νεοτέρων Χρόνων, και ύστερα στο Ιστορικό Τμήμα, στον Τομέα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από ιδρύσεώς του, το 1984 μέχρι πέρσι, οπότε και έκλεισε πρόωρα το πανεπιστημιακό της δρομολόγιο ως αναπληρώτρια καθηγήτρια, βαθμίδα στην οποία εξελέγη το 1997. Δίδαξε ποικίλα μαθήματα νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας, ανάμεσά τους δύο κατείχαν ξεχωριστή θέση: το ένα είχε τον τίτλο «Ιδεολογικά Ρεύματα στη Δυτική Ευρώπη, 1789-1848» και το άλλο «Δύση και Ανατολική Μεσόγειος», για τις διδακτικές ανάγκες των οποίων είχε ετοιμάσει δύο υποδειγματικούς φακέλους με υλικό. «Επιλογές πηγών» τους ονόμαζε: πρόκειται για δύο ανθολογίες ξενόγλωσσων πηγών, που τις είχε μεταφράσει η ίδια κατά τρόπο αριστοτεχνικό.

Δεν μου φαίνεται άστοχο να περάσω από το διδακτικό έργο στο έργο που υπήρξε το κυρίως, το *ζωτικό* για την ίδια έργο, δηλαδή το ερευνητικό, χρησιμοποιώντας σαν γέφυρα ακριβώς αυτές τις δακτυλόγραφες, φροντισμένες, μεταφράσεις πηγών προς χρήσιν (αντί εγχειριδίου) των φοιτητών. *Γιατί ίσως περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο η Έλλη ως ιστορικός είχε αυτό το διπλό γνώρισμα*: αφενός μια σπάνια (ακριβέστερα, μια ακραία) ευσυνειδησία κι ευαισθησία απέναντι στη γλώσσα και τη γραφή (εξυπακούεται ότι εκεί ανήκουν και οι μεταφράσεις), και αφετέρου μια σχολαστική και εμπνευσμένη σχέση με τις πηγές, των οποίων υπήρξε επίμονη και ευρηματική κυνηγός, κριτική κι αδέκαστη αναγνώστρια.

Μάρτυρας νομίζω και για τις δύο αυτές όψεις του τρόπου που καταλάβαινε την τέχνη της είναι τα βιβλία της, το συγγραφικό της έργο. Ως προς την πρώτη, δηλαδή ως προς τη γλώσσα και τη γραφή, δεν είναι υπερβολή να πει κανείς πως την έχουν περίπου καθιερώσει ως συγγραφέα περιωπής. Ως προς τη δεύτερη, δεν αναφέρομαι απλώς στη διεισδυτικότητα με την οποία επέλεγε τις πηγές όσες βρίσκουν με τη μορφή παραθεμάτων εμφανή θέση στις ιστορικές της συνθέσεις για να φωτίσουν το πρόβλημα που μελετά, ή να στηρίξουν και να ελέγξουν με ευθυβολία ερμηνευτικές προτάσεις, αλλά κυρίως στην πρωταγωνιστική θέση που κατέχουν στις υποσημειώσεις της οι λιτές παραπομπές σε πηγές. Δεν πρόκειται για απλή επαγγελματική ευσυνειδησία απέναντι στην τεκμηρίωση. Οι πηγές [αυτά τα λείψανα του παρελθόντος], αυτές τροφοδοτούσαν την κριτική της σκέψη, με αυτές συνομιλούσε αθόρυβα κι ακούραστα γράφοντας και συνθέτοντας, σε αυτά τα τεκμήρια του παρελθόντος έδινε

μια δεύτερη ζωή, χωρίς ποτέ να παρασύρουν την ίδια στο δικό τους κόσμο. Εκείνη έμενε πεισματικά γαντζωμένη στο παρατηρητήριό της, στο δικό της και δικό μας παρόν. Γιατί η Έλλη, ειρήσθω εν παρόδω, ήταν άνθρωπος του τόπου της και του καιρού της, κι αν έγινε ιστορικός έγινε γιατί ήταν σε πόλεμο, αλλά και σε διάλογο, με τον καιρό της.

Στις υποσημειώσεις της, πάντως, διατηρεί στο αναγκαίο ελάχιστο τα ίχνη από την υπόλοιπη πνευματική της εργασία και προπαρασκευή, δηλαδή τη λοιπή (πέραν των πηγών) εξειδικευμένη βιβλιογραφία για το θέμα που κάθε φορά ερευνά, ενώ σπανίως αποκαλύπτει εκεί γενικότερα ή θεωρητικά αναγνώσματα. Διότι το ζωντανό ενδιαφέρον της Έλλης για θέματα θεωρίας, όπως και τη ζηλευτή ευρυμάθειά της (που την υποστήριζε και την εμβάθυνε μια γλωσσομάθεια που δεν έχει για τις γενιές μας, για τη χώρα μας νομίζω, όμοιό της, στις περισσότερες δηλαδή, δυτικές και ανατολικές, ευρωπαϊκές γλώσσες, συμπεριλαμβανομένης και της τουρκικής), θα τα συναισθανθεί ο αναγνώστης της εμμέσως· αφομοιωμένα στο κυρίως κείμενο: από τον τρόπο που επιλέγει τα ερωτήματά της, από τον τρόπο που πραγματεύεται το ιστορικό πρόβλημα που κάθε φορά εξετάζει, από τη στοχαστικότητα της γραφής της.

Ο προσανατολισμός της στην περιοχή της ιστορίας των ιδεών είναι γνωστός και δεδομένος. Τα ειδικότερα ενδιαφέροντά της για τον 19ο αιώνα και την εποχή των εθνικισμών επίσης. Αλλά νομίζω ότι στις επιδιώξεις της δεν υπήρχαν άλλοι περιορισμοί πέραν από την επίμονη προσπάθεια να ανασκάψει, με τρόπο αιρετικό, τη νεοελληνική ιστορία, μαζί και την ιστοριογραφία της. Η Ευρώπη, τα Βαλκάνια και η Οθωμανική Αυτοκρατορία προσέφεραν τους αναγκαίους όρους (άλλοτε σαν απαραίτητα συμφραζόμενα, άλλοτε σαν συγκριτικά μεγέθη) για να αναμετρηθεί μ' αυτή τη φιλοδοξία. Φιλοδοξία, ...που ανακόπηκε άδικα στην καλύτερη, την ωριμότερή της, ώρα.

Οι καρποί όμως μιας εικοσαετίας —το 1981 η πρώτη της δημοσίευση, το 2001 η τελευταία της ανακοίνωση—, οι καρποί λοιπόν μιας εικοσαετίας είναι στη διάθεσή μας και τα τρία βιβλία της (*Το Πρότυπο Βασίλειο*, 1988 —εκδεδομένο πριν από εκείνη την κόψη του χρόνου που υπήρξε το 1989—, *Η Δύση της Ανατολής*, 1992, *Ο Φαλμεράυερ*, 1997), μαζί με πλήθος άλλες μικρότερες μελέτες, που φαντάζομαι θα συμπληρώσουν —αναδημοσιευόμενες ή και κάποιες πρωτοδημοσιευόμενες— μετά θάνατον τον όγκο των βιβλίων της, θα κρατήσουν την παρουσία της Έλλης Σκοπετέα ζωντανή, καθώς θα συνεχίζουμε να τη διαβάζουμε ή και να την ξαναδιαβάζουμε. Ο χώρος του Μνήμονα μου δίνει την ευκαιρία να θυμίσω μία από τις πρώτες και γι' αυτό ίσως λιγότερο γνωστές δημοσιεύσεις της. Γράφτηκε με αφορμή μια βιβλιοκρισία, αλλά νομίζω ότι αποτελεί μια υψηλού επιπέδου συμβολή, χαρακτηριστική του στοχασμού της στο περίπλοκο ζήτημα των σχέσεων της νεοελληνικής ιστορίας με την ευρωπαϊκή, που αξίζει να ξαναδιαβαστεί: «1848: Ευρωπαϊκή Επανάσταση και

ελληνικές ιστοριογραφικές αδράνειες», *Μνήμων* 12, 1987. Ίσως μάλιστα το πρόβλημα αυτό να ήταν στον πυρήνα της σκέψης της, ένα ζήτημα που το θεωρούσε μέχρι τέλους άλυτο και άρα ανοιχτό.

Στη δουλειά της, στην οποία δόθηκε με περισσή αφοσίωση, η Έλλη δεν μιμήθηκε κανέναν, αλλά και το έργο της, έργο μοναχικό, αυθεντικό και —ας μου επιτραπεί η έκφραση— χειροποίητο, δεν ξέρω αν μπορεί, αυτή είναι η προσωπική μου αίσθηση, να έχει μιμητές. Μιμητές θα άξιζε να έχει όμως η πνευματική της μορφή, όπως αδέξια εδώ επιχειρώ να τη μεταδώσω: κυρίως για την ελευθερία της σκέψης της (ανεπιτήδευτη έκφραση του αντικομφορμισμού της ζωής της) και την αυστηρότητα στην εργασία και τα αποτελέσματά της (απόρροια σεβασμού για τον ανθρώπινο μόχθο που κρύβεται αλλά και συσσωρεύεται πίσω από την περιπέτεια της γνώσης και του στοχασμού).

Αλλά και πάλι η Έλλη διαφεύγει: Η Έλλη ήταν ένας άνθρωπος που έπλητε εύκολα, γελούσε εύκολα και διάβαζε πολύ. Ένας άνθρωπος που μιλούσε σπάνια και σκεφτόταν διαρκώς. Όσο κρατάμε στη μνήμη μας το σαρκαστικό —και άκακο— χαμόγελό της, τόσο νομίζω ότι θα λειτουργεί σαν μια κάποια ασπίδα απέναντι στην ενδημική επαγγελματική σοβαροφάνεια από την οποία ηθελημένα κι αθέλητα υποφέρουμε, και θα μας θυμίζει να θέτουμε και να κρατάμε τον πήχυ ψηλά. Και θα μας λείπει.

ΝΑΣΙΑ ΓΙΑΚΩΒΑΚΗ